

УДК 343.9

*Людмила Григорівна Козлюк,
науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОГЕННИХ ФАКТОРІВ СЛУЖБОВИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ ІЗ ПОЗИЦІЇ СОЦІАЛЬНО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

Службові екологічні злочини є однією з обставин, що створюють реальну загрозу конституційним правам і свободам членів суспільства. Вони справляють істотний негативний вплив на всі важливі сфери суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу, суспільну свідомість, завдають шкоди зміцненню правопорядку в державі, призводять до криміналізації економічних відносин, руйнують моральні цінності.

На сучасному етапі розвитку нашої держави додаткова відповідальність за дотримання прав і свобод громадян, інтересів держави покладається на службових осіб різного рівня. Виконання належним чином своїх професійних обов'язків покладено і на службових осіб у сфері охорони навколишнього природного середовища, оскільки право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та вільний доступ до інформації про його стан гарантовано Конституцією України. Це право є природним, невід'ємним для кожної людини, саме тому воно закріплене у розділі II Основного Закону «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Таким чином, виконання службовими особами своїх обов'язків у сфері охорони довкілля є важливим засобом, за допомогою якого реалізується функція забезпечення законності та правопорядку в суспільстві.

Щоб установити міру кримінальної відповідальності за службовий злочин у сфері охорони довкілля, має бути повно і всебічно досліджено всі обставини вчинення злочину, виявлено всі ознаки складу злочину. У зв'язку з цим актуалізується проблема вивчення основних криміногенних факторів, якими є причини та умови, службових екологічних злочинів. Дослідження цієї проблеми має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки сприятиме розробці ефективних шляхів протидії зазначеній категорії злочинів. Вивчення проблеми причин та умов злочинної поведінки службових осіб у сфері охорони довкілля залишається важливим, тому що пояснює джерела походження та відтворення цього негативного явища.

Дослідженням цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. До них належать, зокрема, О. Костенко, В. Матвійчук, С. Гавриш, О. Джужа, М. Лопашенко, В. Кудрявцев, О. Дубовик, О. Жалінський та ін.

Характерною особливістю службових екологічних злочинів є те, що вони завжди проявляються як спосіб використання наданих особі за посадою повноважень для виконання покладених на неї обов'язків щодо додержання вимог законодавства про охорону довкілля. Важливо при цьому зазначити, що суспільна небезпечність досліджуваних нами злочинів полягає в тому, що ці злочини вчиняються особами, на яких насамперед лежить обов'язок дотримання природоохоронного законодавства. Свавільля з боку службових осіб при вчиненні екологічних злочинів породжує зневіру населення в ефективній екологічній політиці держави та протидії службовим злочинам у цій сфері.

Варто зазначити, що причиновість є філософською категорією, під якою розуміють зв'язок між явищами, у результаті якого одне чи декілька взаємодіючих явищ становлять причину, яка, у свою чергу, породжує інше явище — наслідок. Як слушно зауважують вчені, причиновість — це генетичний зв'язок, дія якого поширюється як на явища природи, так і на ті, що відбуваються у суспільстві [1, с. 97]. Ми поділяємо зазначену позицію, зміст якої полягає в тому, що явища і процеси реальної дійсності виникають і розвиваються закономірно, у результаті існування певної сукупності причин.

Проте також слід зазначити, що єдності в позиціях вчених-криміналістів щодо розв'язання проблеми причин і умов злочинності немає, вона і сьогодні залишається дискусійною. Існує чимало теорій та концепцій щодо того, що саме спонукає і спричиняє існування злочинності. Це зумовлено значною кількістю різних методологічних підходів, до яких вдаються автори та прихильники цих теорій і концепцій.

Тому у статті через призму культуроцентричної концепції, яка є однією з ключових у світогляді соціального натуралізму, розглянуто криміногенні фактори (причини та умови), за яких можливі службові екологічні злочини.

Зазначимо, що відповідно до культуроцентричної концепції причини злочинності можна визначити як фактори, котрі приводять волю і свідомість людини у криміногенний стан, тобто спричиняють формування в особи комплексу сваволі й ілюзій, виявом якого і є злочини. Відповідно, умови — це фактори, за яких комплекс сваволі й ілюзій може проявитися саме у вигляді злочину [2, с. 76]. Таким чином, під причиною вчинення конкретного злочину розуміють ті негативні явища і процеси, під впливом яких у винної особи виник комплекс сваволі та ілюзій. Під умовою — ті явища і процеси, у результаті яких цей комплекс проявився у вигляді злочину.

До причин зазначеної категорії злочинів відносять чинники, які зумовлюють відсутність в особи належного рівня еколого-правової культури як складової соціальної у здійсненні службових обов'язків щодо охорони довкілля. Відсутність належного рівня еколого-правової культури спричинила виникнення у досліджуваних нами осіб комплекс сваволі та ілюзій [2].

З-поміж чинників, які зумовлюють відсутність в особи належного рівня еколого-правової, в тому числі соціальної, культури є те, що як на загальному, так і на індивідуальному рівнях не здійснювалося належне її формування. Очевидно, що саме на цих рівнях формується добровільність виконання вимог норм з охорони навколишнього природного середовища, а також виникає реальна можливість вплинути на те, що особа взагалі, зокрема і службова, у майбутньому добросовісно виконуватиме покладені на неї обов'язки щодо охорони довкілля. На нашу думку, службова особа зі сформованою еколого-правовою культурою своїми діями не завдасть шкоди природному середовищу, в якому перебуває людина. Це зумовлено тим, що в такої особи добропорядне ставлення до покладених на неї обов'язків по охороні довкілля. Така особа має адекватне розуміння, що від добросовісного виконання своїх службових обов'язків залежить успішне забезпечення правопорядку в екологічній сфері і, зокрема, забезпечення національної безпеки.

На цей чинник звертають увагу й зарубіжні вчені. Так, В. Кудрявцев зазначає, що формування еколого-правової свідомості на суспільному й індивідуальному рівнях допоможе усунути некомпетентність, прийняття неправильних рішень, безконтрольність, кар'єризм та ін. [3, с. 528].

Ще одним чинником є недоліки у підготовці службових осіб до виконання своїх обов'язків, спрямованих на дотримання природоохоронного законодавства. Це можуть бути службові особи, які працюють в органах управління по охороні довкілля, а також службові особи підприємств, господарська діяльність яких може завдати шкоди природному середовищу. Досить часто досліджувана категорія осіб повністю визнає свою вину у вчиненні службових злочинів через погане знання природоохоронного законодавства. Наприклад, директор

приватного підприємства «Новодонецьке» С. як службова особа неналежно виконувала свої обов'язки. Не отримавши спеціального дозволу на здійснення операцій з відходами, без висновку екологічної експертизи, оформлення та отримання права користування земельною ділянкою займалася прийомом і незаконним складанням відходів, використовуючи земельну ділянку сільськогосподарського призначення під несанкціоноване звалище твердих побутових відходів, у результаті чого державним інтересам завдано тяжких наслідків. Підсудна С. свою вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 Кримінального кодексу України, визнала повністю та підтвердила, що неналежне виконання службових обов'язків та службова недбалість зумовлені поганим знанням природоохоронного законодавства [4]. Зазначений факт свідчить про те, що в нашій державі є неефективною просвітницька робота органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища зі службовими особами підприємств, що займаються господарською діяльністю, яка може спричинити шкоду довкіллю. Неефективність просвітницької діяльності і призводить до того, що в досліджуваній категорії осіб формується зневажливе ставлення до природоохоронного законодавства, що сприяє вчиненню ними злочинів у сфері охорони довкілля.

До умов зазначеної категорії злочинів належать чинники, які сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій. На підставі вивчених кримінальних справ щодо службових злочинів у сфері охорони довкілля встановлено чинники, котрі сприяли їх вчиненню. Серед них — і нерозвиненість мережі та недостатня активність громадських організацій, які покликані займатися захистом навколишнього природного середовища. Відтак незрілість громадського руху за збереження здорового довкілля є зворотною стороною того, що службові злочини у сфері охорони довкілля не набувають належного розголосу серед населення, і в суспільстві не виникає гострої реакції на них.

Слід звернути увагу й на те, що трапляються випадки, коли особи, які зобов'язані здійснювати громадський контроль, зокрема громадські інспектори, вступають у злочинну змову з державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища, службовими особами підприємств для того, щоб приховати виявлені порушення природоохоронного законодавства господарської діяльності підприємств [5].

Однією з умов вчинення службових злочинів у сфері охорони довкілля є і стан всюдозволеності та безконтрольності при виконанні службових обов'язків. Наслідком цього є те, що службові особи, зловживаючи владою або службовим становищем чи через службову недбалість, допускають введення в експлуатацію нових, реконструйованих підприємств, цехів та інших об'єктів без очисних споруд, у результаті чого відбувається забруднення водойм, атмосферного повітря, заподіюється шкода життю та здоров'ю людей.

До умов досліджуваних злочинів також потрібно відносити ігнорування шкідливих наслідків недотримання природоохоронного законодавства. Це сприяє поширенню екологічного нігілізму як серед службових осіб, так і серед населення в цілому, а також витісняє природоохоронні потреби на другий план. Наприклад, громадянин О., працюючи на посаді начальника відділу екологічної та радіаційної безпеки НГВУ «Охтирканافتгаз», який повинен був виявляти джерела забруднення навколишнього середовища на цьому підприємстві та розробляти заходи щодо їх ліквідації та контролювати їх виконання, діючи зі злочинною недбалістю, що виявилася у недбалому ставленні до своїх службових обов'язків, бажаючи створити видимість їх належного виконання, не в повному обсязі виконував свої службові обов'язки, не виконував рішення про тимчасову заборону використання шламонакопичувача, а також не вживав жодних заходів для усунення виявлених порушень [6]. Очевидно, що службові особи досить часто ігнорують природоохоронні норми з метою зростання виробництва та отримання надприбутків.

Умовою вчинення службових екологічних злочинів є також приховування контролюючими органами фактів порушень природоохоронного законодавства. Вчені неодноразо-

во звертали увагу на факти корумпованості службових осіб державних природоохоронних органів [7, с. 75].

Найнебезпечнішим серед екологічної злочинності є поєднання діяльності державних природоохоронних органів зі злочинністю. Службові особи державних природоохоронних органів стають учасниками екологічних злочинів або приховують діяльність злочинців. Все це робить неможливим ефективну протидію службовим екологічним злочинам.

Серед умов досліджуваних злочинів є також неефективна робота органів кримінальної юстиції із запобігання цим злочинам, яка зумовлена низьким рівнем їх забезпечення та взаємодії з природоохоронними органами.

Серед зазначених вище умов також виокремлюють недооцінку населенням суспільної небезпечності службових злочинів у сфері охорони довкілля; недосконалість і нерозвиненість технологій виробництва.

Проаналізувавши причини й умови службових екологічних злочинів, можна узагальнити, що сваволя особи, яка вчинила ці злочини, проявляється у тому, що особа порушує покладені на неї службові обов'язки з охорони довкілля, внаслідок чого заподіюється шкода порядку суспільних відносин, який забезпечує охорону навколишнього природного середовища, охорону та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Ілюзія проявляється у тому, що у службових осіб сформувалося уявлення про допустимість (можливість) порушення службових обов'язків з дотримання норм природоохоронного законодавства. Це свідчить про наявність комплексу сваволі й ілюзій у дослідженій категорії осіб. Він породжує професійну некомпетентність, легковажно-безвідповідальне ставлення до службових обов'язків в екологічній сфері.

Список використаних джерел

1. *Аскин Я. Ф.* Философский детерминизм и научное познание / Я. Ф. Аскин. — М. : Мысль, 1977. — 188 с.
2. *Костенко О. М.* Культура і закон — у протидії злу / О. М. Костенко. — К. : Атіка, 2008. — 352 с.
3. *Кримінологія* / под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. — М. : Юрист, 2007. — 734 с.
4. *Кримінальна справа № 1 — 47/2008.* — Олександрівський районний суд Донецької області.
5. *Кримінальна справа № 4-285/09* — Місцевий Приморський суд м. Одеси.
6. *Кримінальна справа № 1-208/07* — Охтирський міськрайонний суд Сумської області.
7. *Книженко С. О.* Криміналістична профілактика екологічних злочинів / С. О. Книженко // Форум права. Харківський національний університет внутрішніх справ. — 2007. — № 2.

Козлюк Л. Г. Визначення криміногенних факторів службових екологічних злочинів із позиції соціально-натуралістичного світогляду

У статті через призму культуроцентричної концепції, яка є однією з ключових у світогляді соціального натуралізму, розглянуто криміногенні фактори (причини та умови), за яких можливі службові екологічні злочини. За допомогою культуроцентричної концепції вдалося чітко розмежувати причини й умови службових екологічних злочинів. До причин зазначеної категорії злочинів відносять чинники, які зумовлюють відсутність особи належного рівня еколого-правової культури як складової соціальної у здійсненні службових обов'язків щодо охорони довкілля. До умов зазначеної категорії злочинів належать чинники, які сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій. Саме комплекс сваволі та ілюзій породжує професійну некомпетентність, легковажно-безвідповідальне ставлення до службових обов'язків в екологічній сфері.

Ключові слова: криміногенні фактори, службові екологічні злочини, причини й умови злочинів, еколого-правова культура, культуроцентрична концепція, службові обов'язки, природоохоронне законодавство.

Козлюк Л. Г. Определение криминогенных факторов служебных экологических преступлений с позиции социально-натуралистического мировоззрения

В статье через призму культуроцентричной концепции, которая является одной из ключевых в мировоззрении социального натурализма, рассмотрены криминогенные факторы (причины и условия),

при которых возможны служебные экологические преступления. С помощью культуроцентричной концепции удалось четко разграничить причины и условия служебных экологических преступлений. К причинам указанной категории преступлений относят факторы, которые обуславливают отсутствие у лица надлежащего уровня эколого-правовой культуры как составляющей социальной, в осуществлении служебных обязанностей по охране, окружающей среды. К условиям указанной категории преступлений относятся факторы, которые способствуют проявлению комплекса своеволия и иллюзий. Именно комплекс своеволия и иллюзий порождает профессиональную некомпетентность, легкомысленно-безответственное отношение к служебным обязанностям в экологической сфере.

Ключевые слова: криминогенные факторы, служебные экологические преступления, причины и условия преступлений, эколого-правовая культура, культуроцентричная концепция, служебные обязанности, природоохранное законодательство.

Kozlyuk L. Definition of criminogenic factors of environment crimes committed by the officials under socio-naturalistic world-view

Through the prism of the culturally-centric concept which is one of the key in the social naturalism world-view, criminogenic factors (causes and conditions) have been considered under which environment crimes may be possible. By using the culturally-centric concept it is happened to separate the causes and conditions of environment crimes. To the causes for this category of crimes belong the factors which stipulate the absence of proper legal culture level in the individual as a part of society, failure to perform his duties to secure and environment. To the conditions of this category of crimes belong the factors which are the causes of the complex of arbitrariness and illusions. This set of arbitrariness becomes a cause of professional incompetence illusion, frivolous, irresponsible attitude to perform duties in the environment sphere.

Key words: criminogenic factors, environment crimes, the causes and conditions of crimes, environment and legal culture, the culturally-centric concept, service duties, environment legislation.

УДК 347.9

*Сергій Олександрович Короєд,
доцент кафедри цивільного,
господарського та кримінального права
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
кандидат юридичних наук*

ВИРІШЕННЯ СПРАВИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ — ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Одним із актуальних питань науки цивільного процесуального права залишається визначення критеріїв оцінки ефективності цивільного судочинства. У більшості випадків до таких критеріїв, насамперед, відносять завдання цивільного судочинства, визначені цивільним процесуальним законодавством.

Варто зауважити, що завданнями цивільного судочинства за Цивільно-процесуальним кодексом України 1963 р. була охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності з чинним законодавством. Наведена норма вказувала на головне завдання цивільного судочинства — охорону (захист) прав і законних інтересів суб'єктів права. При цьому судова процесуальна діяльність щодо розгляду і вирішення цивільних справ у такому випадку висту-